

22. Muallim Feyzî'ye Atfedilen Manzum Gülşen-i Râz Tercümesi¹

Serkan TÜRKÖĐLU²

APA: Türkoğlu, S. (2024). Muallim Feyzî'ye Atfedilen Manzum Gülşen-i Râz Tercümesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 465-488. DOI: <https://zenodo.org/record/13337705>

Öz

Tasavvuf tarihinin ve sufi geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı eseri, Şark klasikleri arasında önemli bir yere sahiptir. Soru-cevap neticesinde kaleme alınan eserde "varlık, marifet, tefekkür, insanın hakikati, tasavvufi semboller ve mecazlar" gibi birçok konu ele alınmaktadır. Emir Hüseyinî'nin manzum sorularına yine manzum olarak cevap veren Şebüsterî, şiir dilinin imkânlarını kullanarak tasavvufi meseleleri izah etmeye çalışmıştır. Özellikle tasavvufi şiirde sıklıkla kullanılan leb (dudak), çeşm (göz), ruh (yanak), tersâ (Hristiyan), harâbât (meyhane), zülf (saç), hatt (yanaktaki tüyler), hâl (yüzdeki ben), şarap gibi kelimelerle kastedilenin ne olduğuna dair yapılan izahlar, tasavvufi arka plana sahip şiirleri anlayabilmek adına önemlidir. Bu yönüyle tasavvufi literatüre giriş mahiyetinde olan *Gülşen-i Râz*, hem yazıldığı dönemde hem de kendinden sonraki devirlerde oldukça rağbet görmüştür. İngilizce, Fransızca, Almanca, Urduca dillerine tercüme edilen eserin farklı dönemlerde yapılmış Türkçe tercüme ve şerhleri de bulunmaktadır. Mevcut Türkçe tercümelemlerden bir tanesi de 20. yüzyılın başlarında kaleme alınan ve Muallim Feyzî'ye atfedilen manzum *Gülşen-i Râz* tercümesidir. *Gülşen-i Râz* ile ilgili literatürde bahsi geçen manzum tercümeden neredeyse hiç söz edilmez. Ancak yakın zamanda Muallim Feyzî hakkında yapılan akademik çalışmalarda tercümenin Muallim Feyzî'ye ait olduğu ifade edilmektedir. Şimdilik tek nüshası bilinen eser hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede bahse konu olan *Gülşen-i Râz Tercümesi*, şekil ve içerik yönünden tanıtılacak ve eserin Muallim Feyzî'ye aidiyeti üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şebüsterî, Gülşen-i Râz, Muallim Feyzî, tasavvuf, tercüme.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %18

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 03.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.08.2024-**Yayın Tarihi:** 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337705>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü /Assoc. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature (Tokat, Türkiye), turkoglu5858@hotmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-6203-6717> **ROR ID:** <https://ror.org/01rpe9k96>, **ISNI:** 0000 0001 0689 906X **Crossref Funder ID** 501100004850

The Poetic Translation of Gulshan-i Râz Attributed to Muallim Feyzî³

Abstract

One of the prominent figures in the history of sufism and the sufi tradition, Mahmud Shabistari's work Gulshan-i Râz holds a significant place among Eastern classics. Composed in a question-and-answer format, this work addresses various topics such as "existence, gnosis, contemplation, the reality of human beings, and sufi symbols and metaphors." Responding to Emir Hüseyinî's poetic inquiries with verses of his own, Shabistari endeavored to elucidate sufi issues using the potentialities of poetic language. The explanations of what is implied by terms frequently used in Sufi poetry, such as leb (lip), çeşm (eye), ruh (cheek), tersâ (Christian), harâbât (tavern), zülf (hair), hat (down on the cheek), hâl (mole on the face), and şarab (wine), are important for understanding poetry with a Sufi background Gulshan-i Râz, which serves as an introduction to sufi literature, was highly regarded both in its own time and in subsequent periods. The work has been translated into English, French, German, and Urdu, and various Turkish translations and commentaries have also been produced at different times. One such Turkish translation is the poetic translation of Gulshan-i Râz attributed to Muallim Feyzî, written in the early 20th century. This poetic translation is rarely mentioned in the literature concerning Gulshan-i Râz. However, recent academic studies on Muallim Feyzî assert that the translation indeed belongs to him. No scholarly work has yet been conducted on this manuscript, of which only a single copy is known. This article will introduce the aforementioned Gulshan-i Râz translation in terms of its form and content and will focus on its attribution to Muallim Feyzî.

Keywords: Shabistari, Gulshan-i Râz, Muallim Feyzî, sufism, translate.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 18

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 03.07.2024-**Acceptance Date:** 20.08.2024-

Publication Date: 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337705>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

İslâm dininin mistik/metafizik boyutunu ifade eden tasavvuf, yüzyıllar boyunca İslâm dünyası kültürünü ve edebiyatlarını derinden etkilemiştir. Tasavvuf, klasik Türk edebiyatında da oldukça geniş bir etki sahasına sahiptir. Bu bağlamda, tasavvufun doğrudan anlatılmasını ve öğretilmesini amaçlayan birçok müstakil eser kaleme alındığı gibi bu gaye ile yazılmayıp da tasavvufi örgüye sahip eserler/şiiirler de büyük bir yekûn oluşturmaktadır.

Tasavvufi muhtevaya sahip şiiirlerde mecaz ve sembolik anlatım daha ön plandadır. Bu tür şiiirlerin en belirgin özelliklerinden biri de “hakikatlerin mecaz elbisesi altında” ifade edilmesidir (Şafak, 2011). İslami edebiyatta, tasavvufi cereyanlar yaygınlaştıktan sonra nesrin önüne geçen şiiirde, özellikle İran ve Anadolu sahalarında tasavvufi duyarlık yepyeni bir sembolizmin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İbnü'l Arabî (ö. 1240), Mevlânâ (ö. 1273) ve Hâfız (ö. ?) gibi şairlerde serbest oluşum dönemini yaşayan bu sembolizm, İran ve Türk şairleri tarafından sistematik bir hâle getirilmiş, böylece bütün şairler tarafından ortaklaşa kullanılan bir mecazlar sistemi doğmuştur (Ayvazoğlu, 2002, s. 166). Aslında şiiir, bâtına, hayatın hakikatine ve metafizik âleme işaret etmenin ayrıcalıklı bir dilidir. Şiiir, derinliğini ve büyüklüğünü hakikatle olan münasebetinden devşirir ve bu da mecazî bir yoldan gerçekleşir. Şiiirde mecaz, bilgi verici bir özelliğe sahip olmakla birlikte, hakikatle buluşturan bir köprü görevindedir. Bu nedenle mecaza “hakikatin köprüsü” denilmiştir (Koç, 2010, s. 166). Aslında mecazi ifadeler, duyarlarla algılanması mümkün olmayan metafizik meselelerin izah edilmesine yardım eder: Varlık, yaratılış, sonsuzluk, mutlak güzellik gibi kavramlar, dünyevi tecrübelerimize ait terimlerle izah edilmeye çalışılır (Nesterova, 2012, s. 70).

Yukarıda bahsi geçen sembolik dil ve mecazi anlatımın şiiirde neden kullanıldığına dair sürekli sorgulamalar yapmıştır. Bu bağlamda, tasavvufi terminolojide kullanılan bazı lafızların (büt, meyhane, zünnâr, yanak, ben...) hangi anlamlara işaret ettiğine dair eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerin en önemlilerinden biri de Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'dir. Eserin yazılmasına vesile olan Emîr Hüseyinî'nin Şebüsterî'ye “Mânâ eri sözünde, göze, dudağa işaret etmekle ne murat eder? Makamlara, hâllere vâsıl olan sûfi yüzden, saçtan, hatdan, benden ne kasteder? Şeklindeki sorusuna, “Bu âlemde görünen her şey, o âlem güneşinin aksi gibidir. Bu sözler, duygularımızla duyup, bildiğimiz şeylere işaret eder. Öncelikle duyup bildiğimiz şeyleri göstermek üzere söylenmişlerdir. Gönül ehli kimseler, mânâyı anlatırken bir benzeriyle anlatırlar” (Gölpınarlı, 2011, s. 151) diyerek karşılık vermiştir.

Bir mutasavvıfın hayata bakışını, yaşam tarzını, eşyayı ve evreni algılayış biçimini yansıtmaları bakımından oldukça önemli bir eser olan Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı, bir bakıma irfani literatüre giriş özelliği taşımaktadır (Ermiş, 2012, s. 9). *Gülşen-i Râz*, ihtiva ettiği tasavvufi birikimi ve üslûbu ile kendinden sonra kaleme alınmış olan birçok esere de kaynaklık etmiştir. Farklı dillere tercüme edilen ve defalarca şerhi yapılan bu eserle ilgili hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Türkçenin yanı sıra Almanca, İngilizce, Fransızca, Arapça, Urduca gibi dillere tercüme edilen eser, tasavvuf klasikleri içinde yer almıştır.

Mevcut literatürde anılmayan *Gülşen-i Râz*'ın Türkçe tercümelerinden biri de Muallim Feyzî'ye atfedilen *Gülşen-i Râz Tercümesi* adlı eserdir. Yazının ilerleyen bölümlerinde Muallim Feyzî ve bahsi geçen tercüme hakkında ayrıntılı bilgi verilecek ve eserin Muallim Feyzî'ye aidiyeti üzerinde durulacaktır.

1. Mahmûd Şebüsterî ve Gülşen-i Râz Hakkında

Adı tam olarak Şeyh Sa'düddîn Mahmûd b. Abdülkerîm b. Yahyâ olan Şebüsterî'nin hayatı boyunca uzletti *benimsemiş* olması ve erken yaşta ölmesinden dolayı hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Şuarâ tezkirelerinde adı geçmesine rağmen onun hayatı hakkında kesin bilgiler verilmemektedir. Şebüsterî'den genellikle kısa ve birbiriyle çelişen ifadelerle bahsederler (Temelli, 2003, s. 21). Azerbaycan'ın güneyinde yer alan Tebriz'in Şebüster (Şebister) kasabasında dünyaya gelmiştir (Gölpınarlı, 2011, s. IX). Şebüsterî'nin mezar taşında 720/1320 senesinde otuz üç yaşında vefat ettiği kaydı yer almaktadır. Bu bilgiden hareketle 687/1288 yılında doğduğu söylenebilir (Karaismailoğlu, 2010, s. 400). Eserlerinden hareketle hayatının safhalarıyla ilgili birtakım bilgiler edinmek mümkün olmuştur. İyi bir tahsil gördüğü anlaşılan Şebüsterî'nin erken yaşlardan itibaren Şam, Mısır ve Hicaz'ı ziyaret ettiği ve bu bölgelerde yer alan birçok âlimden ders aldığı bilinmektedir (Yazıcı, 2001, s. 373-74). *Saâdet-nâme* adlı eserinin bir bölümünde bu seyahatini şu şekilde dile getirir:

“Kendi ömrümden uzun bir müddeti,
Tevhîd bilgisine sarf ettim.
Mısır, Şam ve Hicâz'a seferlerde,
Gece gündüz ey dost dolaştım durdum.
Yıl ve ay zaman gibi dönüyordum,
Köy köy, şehir şehir dolaşıyordum.
Bazen ayı lamba tutuyordum,
Bazen lambanın dumanını yutuyordum.
Bu fennin âlimleri ve şeyhleri,
O kadar gördüm ki ben her bölgeyi.
Birçok garip kelim topladım,
Sonra acayip eserler tasnif ettim.
Fütûhât'tan ve *Füsûsu'l-Hikem*'den
Azdan çoktan hiçbir şey bırakmadım” (Temelli, 2003, s. 24)

Şebüsterî'nin ilim ve irfan yolculuğunda kendisini etkileyen iki isim öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki “benim şeyhim ve üstadım” dediği Emînüddîn Tebrizî (öl. ?); diğeri ise Tebriz'de kendisine mürid ve talebe olduğu Bahâeddîn Yakub-ı Tebrizî (öl. 737/1336-37)'dir. Şebüsterî, Tebriz'de Şeyh Emînüddîn'den ilim tahsil ettikten sonra tekrar Şebüster'e dönmüş ve irfan yolculuğunda Bahâeddîn'in takipçisi olmuştur. (Cengiz, 2016, s. 52).

Şebüsterî, eserlerinin ekseriyetini nesirle kaleme almış olsa da şair olarak şöhret bulmuştur. O sadece bir şair değil aynı zamanda ilmî derinliği olan bir şahsiyettir. Mantık, felsefe gibi ilimlerin yanı sıra fıkıh, kelam, dinler tarihi gibi alanlarda da önemli bir birikime sahiptir (Cengiz, 2016, s. 55).

Kaynaklar Şebüsterî'nin eserleri ile ilgili muhtelif bilgiler verir; fakat onun günümüze ulaşan dört eseri vardır.

Saâdetnâme: Farsça olarak kaleme alınmış tasavvufî bir mesnevidir. Dört bölüm (bâb) ve 1571 beyitten oluşan eser, aslında sekiz bölüm ve 3000 beyit olacak şekilde planlanmış; fakat bilinmeyen bir sebepten ötürü bu plan değiştirilerek mevcut hâliyle nazmedilmiştir (Cengiz, 2016, s. 68). Her bölümü

alt başlıklara ayıran Şebüsterî, konuları dört esasa göre izah ettiğini ifade eder. Bunlardan ilki akıl ve naklin şahitliği ile gerçek itikat, bir diğeri kalamî yaklaşım, üçüncüsü tasavvufî açıklama, sonuncusu ise sapık fikirlerin çürütülmesidir.

Saâdetnâme'de genellikle kalamî konular ele alınmıştır. Eserin ilk bölümü Allah'ın zâtı hakkındadır. İkinci bâbda Allah'ın sıfatları konu edilmiştir. Üçüncü bâbda ise Allah'ın isimleri tetkik edilmiştir. Dördüncü bâb olan son bölümde ise Allah'ın fiilleri ele alınmıştır. Yukarıda bahsi geçen bâbların her biri kendi içerisinde fasıllara taksim edilmiş ve bu alt başlıklar altında konu daha tafsilatlı bir biçimde değerlendirilmiştir (Temelli, 2003, s. 30).

Eser, dinî hassasiyete sahip bir Müslüman bilinci ile insanları İslâm dinine ve doğru yola davet etmek gibi amaçlara matuf olarak kaleme alınmıştır. Tetkik ettiği meselelerin yanı sıra Şebüsterî'nin hayatı ve tasavvuf harici alanlardaki fikirlerini içermesi ve devrin tasavvufî hayatı için önemli bir eserdir (Temelli, 2003, s. 30-31).

Hakku'l-Yakîn: Farsça olarak kaleme alınan bu mensur eserin tam adı *Hakku'l-Yakîn fi Ma'rifeti Rabbi'l-Âlemîn*'dir. Cennetin sekiz kapısına mukabil sekiz bâb şeklinde tertip edilen eserde sûfiler (muvahhid), kalamcılar (müttekellim) ve filozoflar (hakîmler) arasındaki tartışmalı konular nakil, akıl ve keşf/zevk ekseninde ele alınmıştır (Cengiz, 2016, s.69).

Eserin ilk bölümünde Zâtın ortaya çıkması, ikinci bölümde sıfatların zuhuru, üçüncü bölümde vücûd mertebeleri ve zuhurun ortaya çıkışı (mebde'), dördüncü bölümde Hakk'ın birliğinin zorunluluğu (vahdetin vücûbu), beşinci bölümde kesretin vahdetten çıkışından bahseder. Altıncı bölümde taayyün, hareket ve taayyünlerin yenilenmesi, yedinci bölümde teklif cebir, kader sekizinci bölümde ise büyük ve küçük kıyamet, haşir, fena ve beka gibi meselelerden bahsedilir (Temelli, 2003, s.34).

Mirâtü'l-Muhakkkîn: Mensur olarak kaleme alınan eser, sekiz bölüm hâlinde tertip edilmiştir. Eser, felsefî konuları ele alan kısa bir risale mahiyetindedir. Nefsin kuvveleri, varlıkların ortaya çıkışı ve sınıflandırılması, yaratılışın hikmeti, insanın yaratılış süreci, insan ile âlem arasındaki benzerlikler eserin temel konularıdır (Karaismailoğlu, 2010, s. 401).

Gülşen-i Râz: Horasan'ın önde gelen mutasavvıflarından Emîr Hüseyinî (öl. 1329'dan sonra)'nin manzum şekilde tertip ettiği sorularına cevap olarak yazılmış Farsça bir mesnevidir. Eserin kaleme alınmasında Bahâeddîn Yakûb'un sorulara cevap verilmesini telkin etmesi önemli etkenlerdendir (Karaismailoğlu, 2010, s. 401.). Şebüsterî, Hüseyinî'nin sorularına önce kısa cevaplar vermiş daha sonra verdiği cevapları genişletmiştir.

Eserin yazılış süreci *Gülşen-i Râz*'ın "sebeb-i telif" bölümünde şu şekilde ifade edilir: Hicrî 717 yılının Şevval ayında Horasan canibinden, binlerce hediye ve ihsanla bir elçi geldi. Orada Horasan halkının kendisine hürmet ve muhabbet ettiği Seyyid Hüseyinî adında fazilet ve takva sahibi tanınmış bir zât vardı. O zât, velilerin bazı müşkil ibarelerini ihtiva eden bir mektup yollamış ve bu muğlak ibarelerin anlamlarına dair birtakım sorular sormuş. Elçi mektubu okuyunca mecliste bulunanlar, bu sorulara cevap vermem için bana baktılar. Bu manaları daha önce benden duymuş olanlardan biri, mektuba manzum bir cevap yazmam konusunda ısrar etti. Ben de o mektuba kısa fakat anlamı derin, etraflı bir cevap yazdım (Gölpınarlı, 2011, s. 9-10).

Emir Hüseyinî'nin tasavvuf öğretisinin temel ilkelerini barındıran mektubundaki on beş soru şunlardır:

1. Öncelikle beni düşündüren ve hayrette bırakan şudur: Düşünce denen şey nedir?
2. Bizim için şart olan düşünce hangisidir? Düşünce neden bazen ibadet, kimi zaman da kulluktur?
3. Ben kimim? Bana benden haber ver. Kendinden kendine sefer etmenin anlamı nedir?
4. Yolculuk nedir, yola giden kimdir? Kime kâmil insan demeliyim?
5. Vahdet (birlik) sırrını kim bilebilir? İrfan ne demektir? Ârif olan neyi bilir, neyi anlar?
6. Bilen de bilinen de her şeyden münezzehe olan Allah ise bir avuç toprağın (insanın) başındaki sevda nedir?
7. Ne zaman “ene'l-Hak” (ben Hakk'ım) denir? Ne dersin, o remiz bir saçmalık mıdır?
8. Yarattılmış olana (mahlûk) neden kavuşmuş (vâsıl) derler? O nasıl yol alır ve ne şekilde ulaşır?
9. Mümkün (yaratılmış) ile vâcibin (yaratan) bir olması, yakınlık, uzaklık, çokluk, azlık ne demektir?
10. Hangi denizin sahili sözdür; o denizin dibinden nasıl bir inci çıkar?
11. Külden daha fazla olan cüz' hangi cüz'dür? O cüz'ü aramanın yolu, yordamı nedir?
12. Varlığının başlangıcı olmayan (Kadîm) ile sonradan meydana gelen (muhtes), birbirinden nasıl ayrıldı? Birincisine âlem diğerine ise Allah denildi.
13. Mânâ eri (merd-i ma'nâ) kimseler göze, dudağa işaret edip durur. Bu sözlerle kastedilenler nedir?
14. Şarabın, mumun, güzelin ne manası vardır? Meyhaneye düşmek, sarhoş olmak ne demektir?
15. Put, zünnâr, tersâ bütünüyle küfüdür. Böyle ise söyleyecek söz yoktur. Değilse bunlardan murad nedir? (Gölpınarlı, 2011, s. 3-4).

Gülşen-i Râz'ın esas konusu Allah ile insan arasındaki ilişkinin mahiyetidir. Ele alınan diğer tüm meseleler; marifet ve seyr ü sülûkla ilgili konular, tasavvufi mecazlar (leb, zülf, hat, ben, çeşm, zünnâr, tersâ, büt vb.), varlıkla ilgili konular mevcut ilişkinin mahiyetinin açıklanmasına matuftur (Cengiz, 2016, s. 107).

Yazıldığı dönemden itibaren birçok dile tercüme edilen ve şerhleri yazılan *Gülşen-i Râz*'ın tespit edilebilen tercüme ve şerhleri şunlardır⁴:

Tercümeleleri: Kaynaklarda *Gülşen-i Râz*'ın biri manzum diğeri mensur olmak üzere iki Türkçe tercümesinden bahsedilir. Bunlardan ilki Turgut Karabey tarafından Lâtin harfli olarak neşredilen (Karabey, 2007) Ahmed Avni Konuk (öl. 1938) tarafından yapılan manzum tercümedir. Diğeri ise Abdülbaki Gölpınarlı (öl. 1982)'nin mensur tercümesidir. Bu tercümelelerin yanı sıra Sadık Yalsızuçanlar (1999), Yahya Mustafaoğlu (1999), İsa Nurazer (2006) tarafından hazırlanan popüler nitelikteki tercümeleleri de saymak gerekir.

⁴ *Gülşen-i Râz* tercüme ve şerhleri için bk.: (Temelli, 2006, s. 42-44; Cengiz, 2012, s. 75-82; Cengiz, 2016, s. 131-187).

Tasavvuf literatüründe en çok şerh edilen eserlerden olan *Gülşen-i Râz*'ın Anadolu sahasındaki öne çıkan şerhleri şunlardır:

1. Elvân-ı Şirâzî (öl. 1426'dan sonra), *Gülşen-i Râz Tercümesi* (Akkuş, 2004).
2. Ahmed b. Mûsâ (öl. 1440), *Şerh-i Gülşen-i Râz* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 412).
3. Yahyâ Şirvânî (öl. 1463-64), *Şerh-i Su'âlât-ı Gülşen-i Esrâr* (Süleymaniye Ktp., nr. 4904).
4. Molla Ahmed İlâhî (öl. 1490), *Şakâyiku'l-Hakâyik li-Sultâni'l-Halâyik* (Topkapı Ktp., Revan Köşkü, nr. 474).
5. Seyyid Ahmed Kırîmî (öl. 1474), *Gülzâr-ı Dem-sâz der Şerh-i Gülşen-i Râz* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1914).
6. Hüsâmeddîn Bitlisî (öl. 1495), *Şerh-i Gülşen-i Râz* (Akseki Halk Ktp., nr. 164; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 000606).
7. Nimetullâh b. Muhammed en-Nahcıvanî (öl. 1514), *Şerh-i Gülşen-i Râz* (Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 174).
8. Muzafferuddîn Şirâzî (öl. 1516), *Şerh-i Gülşen-i Râz* (Süleymaniye Ktp., nr. 1912).
9. Cemâleddîn Hulvî (öl. 1654), *Câm-ı Dil-Nüvâz* (Arefeoğlu, 2005; Okumuş, 2012).
10. Pîr Ahmed Kâtib Sultânî, *Şerh-i Gülşen-i Râz* (Millî Ktp., nr. 2793/2).
11. Harîrîzâde (öl. 1882), *Rüşen-i Dil-nüvâz*, (Gündoğdu, 2016).
12. Hüseyin Bey (öl. ?), *Şerh-i Gülşen-i Râz*, (Gündoğdu, 2006).
13. Rızâ Tevfîk (öl. 1949), *Gülşen-i Râz Hakkında Tetebbuât-ı Felsefîyye*⁵.

Yukarıda liste hâlinde verilen şerhlerin yanı sıra farklı kütüphanelerde şarihleri tespit edilemeyen *Gülşen-i Râz* şerhleri mevcuttur (Cengiz, 2016, s. 184-85).

Gülşen-i Râz'ın Türkçe tercümelerinden bir tanesi de Muallim Feyzî (öl. 1910)'ye atfedilen manzum tercümedir. *Gülşen-i Râz* tercüme ve şerhleri ile ilgili çalışmalarda bu eserden hiç bahsedilmez. Bu tercüme, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde tanıtılacaktır. Eser hakkında tanıtıcı bilgilere geçmeden önce eserin kendisine isnat edildiği kişi olan Muallim Feyzî'nin hayatı ve eserleri hakkında bir bölüm açmak uygun olacaktır.

1. Muallim Feyzî'nin Hayatı ve Eserleri

Yıllarca Farsça öğretmenliği yapmış olmasından dolayı “muallim” lakabı ile anılan Feyzî Efendi, kendi döneminin kültür ve edebiyat ortamlarında tanınan simalarından biridir. Muallim Feyzî'nin tercümeihâli, İBB Atatürk Kitaplığı no: 124'te kayıtlı olan el yazması *Sicill-i Ahvâl* defterinde yer almaktadır. Vüsale Musalı (2021) tarafından neşredilen tercümeihâlin metni şu şekildedir:

“Ahmed Feyzi, İran ulemâsından Esad Molla'nın oğludur. 1258 hicri (1842) senesinde İran'da doğdu. Memleketi medreselerinde ulûm-i Arabiyye ve Fârisiyyeyi tahsil etti. 1282 senesinde memâlik-i Osmaniyye'ye gelmiştir. 17 Safer 1282'de 25 yaşında iken 680 kuruş maaş ile Amasya sancağı tahrir-i emlak seyyâr fırkası muharrir-i sâniligine tayin olundu. Tahkikat neticesinde 14 Cemaziyelahir 1284 tarihinde açığa çıkarıldı. 16 zilkade 1294'te 550 kuruş maaş ile ticaret mektubu kalemine memur oldu. 21 Safer 1296'da 1500 kuruş maaşla Şehremaneti tahsilat kalemî mümeyyizliğine, 11 Cemaziyelahir 1296'da 1600 kuruş maaş ile Mekteb-i Sultani Fârisî muallimliğine tayin olundu. 25 Zilhicce 1310'da rütbe-i sâlise tevcih olunmuştur. 4 Zilhicce 1292 tarihinde tabiyet-i Osmaniyye'ye geçmiştir. Mekteb-i Sultânî muallimliği 33 sene sürmüştür. Yaş haddi dolayısıyla 1328'de tekaüt edildi. Mirgün Mekteb-

⁵ Rıza Tevfik'in 1916-17 yıllarında *Peyam-ı Sabah*'ta yayımlanan ve şerh kategorisinde değerlendirilebilecek üç makalesi vardır.

i Rüştüyesi'nde ve Roberto Koleji'nde de evvelce muallimlik etmiştir. Türkiye'ye gelmeden evvel Necef'te medrese tahsili görmüş, bir müddet Mısır'da Câmî-i Ezher'de devam etmiştir. Muallim Nâci zümresi şairlerindedir. Şiirlerinin bir kısmı ile bazı eserleri bu arada Türkçe-Farsça, Farsça-Türkçe kâmusu yangında yanmıştır. 1328 Saferinde (Şubat 1910) İstanbul'da öldü. [Seyyid Ahmed Deresi'ndeki kabristana defnedildi]" (Musalı, 2021, s. 950).

Muallim Feyzî'nin hayatı hakkında malumat veren diğer kaynaklar da birtakım farklılıklarla yukarıdaki bilgileri tekrar eder mahiyettedir. İran'ın Tebriz kenti yakınlarında Türkempür kasabasında dünyaya gelen Muallim Feyzî'nin asıl adı Ahmed'dir. İran'ın Azeri Türkleri'nin yoğunlukla yaşadığı bölgelerinde "Sarabî Tebrizî" adıyla tanınmıştır (Gövsâ, 1945, s. 139; Baharlı, 2018). İlk tahsilini babasından gören Feyzî, sonraki yıllarda medrese tahsili için Necef'e gitmiş ve akabinde Mısır'da Câmî-i Ezher'de eğitim hayatına devam etmiştir. Mısır'da Sami Paşa ile tanışan Feyzî, onunla İstanbul'a gelerek Robert Koleji ve Mîrgûn Mekteb-i Rüşdîsi'nde öğretmenlik yapmıştır. Amerikalılar'ın İslâmiyet aleyhine yazdıkları kitapları tercüme etmesi istendiğinde buna itiraz etmiş ve öğretmenlik görevinden ayrılmıştır. O sırada Maârif Nâzırı Münif Paşa'nın davetine binaen Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde göreve başlamış ve öğrencisi Tevfik Fikret'in okul müdürü olduğu dönemde zorla emekliye sevk edilene kadar, otuz üç sene bu görevi devam ettirmiştir (İnal, 1999, s. 646; Birsal, 2019, s. 100). Şiirde yolunu açtığı öğrencisi Tevfik Fikret'i bu yüzden hiç affetmeyecektir (Ayvazoğlu, 2020, s. 66).

Muallim Feyzî, Fars dili ve edebiyatına hâkim olduğu kadar Arap ve Türk dillerine ve edebiyatlarına vâkıftır. Recâzizâde Mahmud Ekrem (öl. 1914) ve Muallim Nâci (öl. 1893) dönemlerinde yaşanan bazı edebî münakaşalara dahil olmuş ve genellikle Muallim Nâci tarafında yer almıştır. Muallim Nâci'nin bazı şiirlerine nazireler kaleme almıştır. Abdülhak Hâmid (öl. 1937)'in *Makber*'ine taarruz edenlerden biri de Muallim Feyzî'dir (Ertaylan, 2011, s. 489).

Feyzî Efendi, şiddetli soğuk algınlığı neticesinde birkaç gün hasta yattıktan sonra 27 Şubat 1910 tarihinde vefat etmiş ve kendi vefatı için şu tarih manzumesini kaleme almıştır:

"Geldim kapına Yâ Rab, elim boş, yüzüm siyâh

İsyânıma cezâ olarak koğma, etme dûr.

Nefse uyup da olmayacaktım güneh-kâr

"Lâ taknatû" bu hâle beni cyledi cesûr.

İsyânıma tekâbü'l eder bir cemil fi'il

Etmîş değil bu âne değin bendeden sudûr.

İllâ ki Ehl-i Beyt-i Resûl'ün mahabbeti

Zulmet-serây-ı kalbimi etmişti gark-ı nûr.

Feyzî değilse mazhar-ı gufrân-ı Zü'l-celâl

Târih-i rihleti neden olmuş Hüve'l-gafûr "1328 (İnal 1999: 647-48).

Şair, yazar, mütercim, sözlük bilimci ve aynı zamanda öğretmen olan Muallim Feyzî, hayatı boyunca manzum ve mensur birçok eser kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmı yayımlanmış; bazıları ise çeşitli sebeplerden ötürü günümüze ulaşmamıştır. Muallim Feyzî'nin bilinen eserleri şunlardır:

Dîvân-ı Eşâr: 1890 yılında İstanbul Cihangir'de evinde çıkan yangına kadar söylediği şiirleri ihtiva eden divanıdır. Bu eser, yangın sonucunda yok olmuştur (İnal, 1999, s. 648).

Kâmus: Feyzî'nin yirmi sene kadar çalışarak Türkçeden Farsçaya, Farsçadan Türkçeye olmak üzere meşhur eserlerden örneklerle vücuda getirdiği eseridir. Neşredilmesi için girişimlere başladıktan sonra 1308 sene-i hicriyesinde (1890-91) çıkan yangında yok olmuştur (İnal, 1999, s. 648).

Cep Lugati: Dostu Muallim Nâci'nin tavsiyesi üzerine talebeleri için Farsçadan Türkçeye ve Türkçeden Farsçaya olarak hazırlanmıştır. İnal (1999), eserin Muallim Feyzî'nin oğlunda olduğunu aktarmaktadır (İnal, 1999, s. 649).

Usûl-i Fârisî: Orta dereceli okullarda okutulmak üzere yazılan Farsça dil bilgisi kitabıdır. Bu kitap muhtelif zamanlarda Zebân-ı Fârisî, Kand-i Fârisî, Muhtasar Usûl-i Fârisî, İlâveli Usûl-i Fârisî isimleriyle birçok defa basılmıştır (Yekbaş, 2014). Kitabın baş kısmında "İfâde-i Müellif" başlığını taşıyan bir ön söz yer almaktadır. Kitapta yer alan dil bilgisi konuları, meşhur İran şairlerinin (Firdevsî, Hâkânî, Nizâmî gibi) eserlerinden örneklerle desteklenmiştir (Çelik, 2005, s. 224).

Müntehabât-ı Fârisiye: Ahmet Mithat Efendi (öl. 1912)'nin isteği üzerine tertip edilen eser, meşhur İran ediplerinin eserlerinden seçkilerin tercümesi mahiyetindedir. Bahsedilen yangın neticesinde bu eser de yanmıştır (İnal, 1999, s. 648).

Rubâiyyât-ı Hayyâm: İrân edebiyatının meşhur şairlerinden Ömer Hayyâm (öl. 1131)'ın bazı rubâilerinin tercümesini ve şerhini ihtiva etmektedir. Kitabın başında Hayyâm'ın hayatı hakkında bilgiler yer almaktadır (Feyzî, 1303a). Eserin sonunda ise Muallim Feyzî'yi bu eseri yazmaya teşvik eden Muallim Nâci'nin bir takrizi yer almaktadır (Yekbaş, 2014). Ömer Hayyâm rubâilerinin bilinen en eski Türkçe tercümesi Muallim Feyzî'ye aittir (Kırlangıç, 2007, 69).

Sûz u Güdâz: Şarkı formunda kaleme alınan otuz altı şarkı güftesini ihtiva eden mecmua, 1882-83 yılında basılmıştır.

Vâveylâ: Muallim Feyzî'nin Şirzad mahlası ile kaleme aldığı Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi ile ilgili mersiyelerini ihtiva eden eser 45 sayfadan ibarettir. Söz konusu mersiyeler yayımlanmıştır (Arslan vd. 2009; Çiftçi, 2012).

Mâtem-nâme: Toplamda yedi mersiyeyi ihtiva eden eser, 1872 senesinde İstanbul'da Camlı Han Matbaası'nda basılmıştır (Feyzî, 1289). Bu mersiyeler daha sonra Cemil Çiftçi (2012) tarafından yayımlanmıştır.

Pâk-Nihâd ve Pâk-Dâmen: 1881 yılında İstanbul İdâre-i Şirket-i Mürettibiyye Matbaası'nda basılmıştır. Muallim Feyzî, eserin baş kısmında, kendisine ait olan şarkı sözlerinin dilden dile dolaştıkça birtakım değişikliklere maruz kaldığını ve bu sözlerin başkaları tarafından sahiplenildiğini, bu tür olumsuzlukların önüne geçebilmek adına şarkı sözlerini bu eserde bir araya toplamak istediğini ifade etmektedir (Feyzî, 1303b, s.2).

Maktel-i Hüseyinî: 42 varak hacmindeki eser, manzum-mensur karışık bir biçimde Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eserin nüshası, Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz. A 9186 numarada kayıtlıdır.

Gülşen-i Râz Tercümesi: Bu yazının ilerleyen bölümlerinde eser ile ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

Muallim Feyzî, kaleme aldığı müstakil eserlerin yanı sıra Servet-i Fünûn, Tercümân-ı Hakikat, Eşref, Malumât, Saâdet, Envâr-ı Zekâ, Şafak ve Hazîne-i Evrak gibi kendi döneminin önemli gazete ve

dergilerinde şiir, tercüme şarkı ve marşlar yayımlamıştır (Yerdemir, 2023a, s. 681). Muallim Feyzî'nin farklı mahlaslar kullandığı da bilinmektedir. Dönemin süreli yayınlarından Şafak mecmuasının 5. cüzünde yayımlanan "Vatan" adlı şiirinde "Sürûş" mahlasını kullanmıştır (Baharlı, 2018). 1898 yılında yayımlanan *Vâveylâ* adlı eserindeki mersiyelede de "Şîrzâd" mahlasını tercih etmiştir.

Mersiye, bahâriye, cülûsiye gibi muhtelif edebî türlerde birçok eser kaleme alan Muallim Feyzî, şiirlerinde gazel, kaside, şarkı, kıt'a gibi klasik nazım şekillerini de kullanmıştır. Müstakil olarak yazdığı eserlerinin yanı sıra muhtelif gazete ve dergilerde yayımlanmış şiirleri ve yazıları da dikkate alındığında oldukça üretken bir isim olduğu söylenebilir.

2. *Gülşen-i Râz* Tercümesi

2.1. Eserin Nüshası

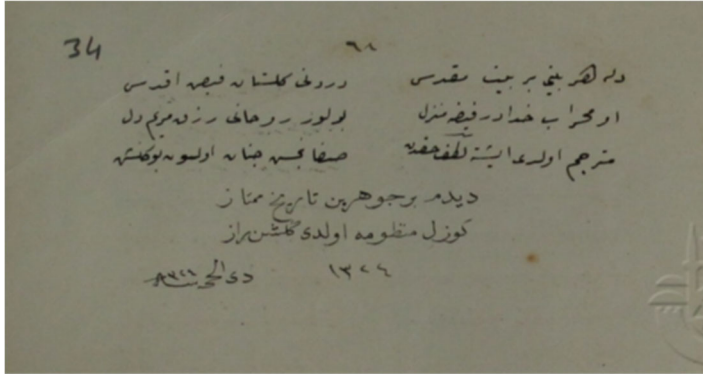
Eserin tespit edilebilen yegâne nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE Yz 000224 numarada kayıtlıdır. Toplamda 34 yapraktan oluşan nüshanın 1a varlığında *Gülşen-i Râz Tercümesi* başlığı ve devamında Besmele yer almaktadır. Koyu kırmızı ve siyah meşin ciltle kaplı olan nüsha, sarı kağıda, siyah mürekkeple ve rik'a hatla yazılmıştır. Nüshanın her sayfası çift sütunlu ve ortalama 17 satırlıdır. Nüsha, Zilhicce 1324 (Ocak/Şubat 1907) tarihinde istinsah edilmiştir.

Başı: Ola ħamd ol Ĥudâ-yı lâ-yezâle

Ki ilhâm etdi nûr-ı fikri bâle

Sonu: Dedim bir cevherin târîh-i mümtâz

Güzel manzûme oldu *Gülşen-i Râz*

Nüshanın tamamlandığı tarihin yer aldığı 34a sayfası.

2.2. Eserin Muallim Feyzî'ye Aidiyeti

Muallim Feyzî'nin Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı eserini tercüme ettiğine dair hem kendi eserlerinde hem de o dönemin kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Muallim Feyzî'nin hayatı ve eserleri hakkında ilk derli toplu bilgileri aktaran İnal (1999), Ertaylan (2011) ve Gövsa (1945)'da bahsi geçen tercüme hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı ile ilgili çalışmalarda (Temelli, 2003; Karabey, 2007; Cengiz, 2016) da bu tercümeden hiç bahsedilmemiştir.

Yakın dönemde Muallim Feyzî hakkındaki akademik çalışmalarda, Feyzî'nin *Gülşen-i Râz*'ı tercüme ettiğine dair neredeyse birbirini aynen tekrar eden bilgiler yer almaktadır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nün "Feyzî, Ahmed Feyzî, Tebrizli" başlıklı maddesinde yer alan ve Muallim Feyzî'ye atfedilen tercüme hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"*Gülşen-i Râz Tercümesi*: Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* isimli mesnevisinin Türkçe tercümesidir. Eserin tek nüshası Taksim Atatürk Kitaplığı OE Yz 00024 numarada kayıtlıdır. Tercüme, müellif nüshası olup 34 varaktır" (Yekbaş, 2014).

Bir diğer çalışmada ise benzer bilgiler şu şekilde yer almaktadır:

"Onun [Muallim Feyzî] Farsçadan yaptığı bir diğer tercüme ise Mahmûd Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı eserine yaptığı tercümedir. *Gülşen-i Râz*'ın tercüme ve şerhlerine dair hazırlanan eserlerde ve çalışmalarda bu tercümeden hiç bahsedilmemiştir. Eseri tek ve müellif nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE Yz 000224 numarada kayıtlıdır ve telif tarihi olarak da 1324/1906 yılı verilmiştir" (Çetinkaya, s. 240).

2023 yılında yayımlanan bir makalede Muallim Feyzî'nin bahsi geçen tercümesi hakkında "1324/1906 yılında şairin kendi el yazısıyla tercüme ettiği *Gülşen-i Râz Tercümesi*... yazma hâlinde olup basılmamıştır" (Yerdemir, 2023a, s. 680) bilgisi bulunmaktadır. Aynı yıl yayımlanan bir diğer makalede ise "1906 yılında [yazılan] *Gülşen-i Râz Tercümesi*... yazma hâlinde olup basılmamıştır" (Yerdemir, 2023b, s. 714) şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Yazmanın sonunda yer alan tarihte eserin Zilhicce 1324/Ocak-Şubat 1907 tarihinde tamamlandığı bilgisi bulunmaktadır. Dolayısıyla yazarların 1324/1906 olarak verdiği tarih hatalıdır.

Muallim Feyzî'nin hayatı ve eserlerinin konu edildiği 2021 yılında yayımlanan bir yazıda ise tercüme hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

"*Gülşen-i Râz Tercümesi*: Mahmud Şebüsterî'nin aynı adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Eser, Atatürk Kitaplığı Yazma Eserler Koleksiyonunda (OE Yz 0224) muhafaza edilmektedir. El yazması Muallim Feyzî tarafından rika hattıyla yazılmış olup, 34 yaprak ve 17 satırdan oluşmaktadır. Feyzî tercümenin tamamlanmasına "Tarih-i Tercüme-i Gülşen-i Râz" başlığı altında tarih düşürmüştür. Bu kayıtlara göre tercüme, 1324 yılının Zilhicce (1907 Ocak) ayında tamamlanmıştır" (Musahı, 2021, s. 957).

Yukarıda bahsi geçen araştırmacıların verdikleri bilgilere göre Muallim Feyzî'nin *Gülşen-i Râz*'ı manzum olarak tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Ancak mezkûr tercüme hakkında aktarılan bilgilerin kaynağı net bir şekilde belirtilmemiştir. Tüm bu bilgilere kaynaklık ettiğini düşündüğümüz Cemil Çiftçi (2012) tarafından yayımlanan *Mâtem-nâme ve Vâveylâ* adlı eserin giriş bölümünde *Gülşen-i Râz Tercümesi* ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

"Mahmûd Şebüsterî'nin genç yaşında mesnevi tarzında yazdığı bu eser, yine mesnevi tarzında manzum olarak tercüme edilmiştir. Rika hatla yazılan eser, 68 sayfadır. Her sayfa 17 satırdan oluşmaktadır. Katalog kaydında şu bilgilere ulaşılmaktadır: Belediye Kütüphanesi'nde OE Yz 000224 numarada kayıtlı bulunan eser, h.1324/m.1906 tarihinde tercüme edilmiştir. Mütercim hattıyla yazılan bu eser, tek nüshadır. Kataloga Ahmed b. Esad Molla (1258-1328) Feyzî Efendi biçiminde kaydedilmiştir. Eser, 34 yapraktır" (Çiftçi, 2012, s. 18).

Çiftçi'nin verdiği bilgiler dikkate alındığında, mevcut *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nin Muallim Feyzî'ye atfedilmesinin temelinde katalog kaydında yer alan "Ahmed b. Esad Molla (1258-1328) Feyzî Efendi" ifadesinin bulunmasıdır. Ancak tercümeyi tetkik ettiğimizde mütercimnin adı ile ilgili bir kayda rastlayamadık. Bahse konu olan metin Turgut Karabey (2007) tarafından Ahmed Avni Konuk'a atfen

yayımlanmıştır; fakat tercümenin Ahmed Avni Konuk'a ait olduğunu teyit edebilecek hiçbir bilgiye ulaşamadık. Daha önce de ifade edildiği gibi nüshada eserin mütercimine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tercümenin Ahmed Avni Konuk'a ait olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Eserin sonunda yer alan "Târîh-i Tercüme-i Gülşen-i Râz" başlıklı yirmi beyitlik manzumede eserin tamamlandığı tarih verilmiş; fakat mütercim burada da adını zikretmemiştir. Tercümenin sonunda yer alan manzume şu şekildedir:

Târîh-i Tercüme-i Gülşen-i Râz

1. Hâkâ'îk gülşenidir *Gülşen-i Râz*

Değâ'îk gülşenidir *Gülşen-i Râz*

2. Açılmış gülşen-i ezhâr-ı 'irfân

Şaçılmış mağzen-i esrâr-ı 'irfân

3. Sünûhât-ı serâ'ir levhasıdır

Fütûhât-ı zamâ'ir devhasıdır

4. Mümeşşildir o esrâr-ı İlâhî

Müşekkildir bu gülzâr-ı kemâhî

5. Nesîm-i sırr-ı Mevlâ'dan alır feyz

Bu gülşenden dile her dem gelir feyz

6. Cinân-ı ma'rifet bâğ-ı şakâ'îk

Hezârân bülbül-i cân oldu 'âşık

7. Bu gülzâr-ı cinânîñ hârî olmaz

Ebed bu gülşeniñ ezhârı şolmaz

8. Letâfet-bağş-ı cândır böyle gülşen

İçinde bak değil mi cümle gül şen

9. Bu bir gülzâr-ı tevîd-i Hudâ'dır

Bunuñla dide-i dil rüşenâdır

10. Budur bir gülşen-i feyz-i İlâhî

Ma'ârifle hâkâ'îk cilve-gâhı

11. Nazarda pek ıarâvet zîb-i vicdân

Bu gülşenden bulur fer dîde-i cân

12. Aç ey nâzır o çeşm-i intibâhı

Bu gülşende görür ezhâr-ı İlâhı

13. Yedi yüz on yedinci sâl-i hicret

Munazzam eyledi bir âlî-himmet

14. O nâm-ı pâki oldu Şeyh Maĥmûd

Lisâmı gülşen-i 'irfânda maĥmûd

15. Odur bir kıdve-i erbâb-ı ma' nâ

Açıldı gülşeniyle bâb-ı ma' nâ

16. Bu gülşendir biñ üç ebyâtı ĥâvî

İçinde hep füyûzât-ı semâvî

17. Dile her beyti bir beyt-i muĥaddes

Derûnu gülsitân-ı feyz-i aĥdes

18. O miĥrâb-ı Ĥudâ'dır feyze menzil

Bulur rûĥânî rızq-ı Meryem-i dil

19. Mütercem oldu işte luĥf-ı Ĥaĥĥdan

Şafâ-baĥş-ı cinân olsun bu gülşen

20. Dedim bir cevherin târîĥ-i mümtâz

Güzel manzûme oldu *Gülşen-i Râz*

Zilhicce 1324

(*Gülşen-i Raz Tercümesi*, 33b-34a)

Tercümenin sonunda bulunan bu manzumenin on sekizinci beytinin ilk mısraında yer alan “feyze” kelimesi, büyük olasılıkla mütercimin mahlası olarak değerlendirilmiş ve yazma nüshada da bu kelimenin altı çizilmiştir. Muhtemelen bahsi geçen kelimeden ve katalog kayıtlarında da hareketle eserin müterciminin Muallim Feyzî olduğu kanaatine varılmıştır. Muallim Feyzî'nin Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu nr. B603'te yer alan ve kendi kaleminden çıkan *Eş'âr-ı Feyzî* adlı eserdeki şiirlerin yazı karakteri ile *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nin yazısı karşılaştırıldığında yazıların benzerlik

gösterdiği görülmektedir. Tercümenin tamamlanış tarihine bakıldığında ise (Ocak 1907) o tarihte Muallim Feyzî'nin hayatta olduğu bilinmektedir. Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda tercümenin Muallim Feyzî'ye ait olma olasılığı fazla gibi görünse de sadece bu verilerden, tahminlerden hareketle eserin Muallim Feyzî'ye aidiyeti konusunda kesin bir hükümde bulunmak mümkün gözükmemektedir. Neticede bu tercüme, Muallim Feyzî'ye ait olabileceği gibi o dönemde bir başkası tarafından da kaleme alınmış olabilir.

2.3. Eserin Şekli Özellikleri ve Tertibi Hakkında

Gülşen-i Râz Tercümesi, kaynak metinde olduğu gibi mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış ve tercümede farklı bir nazım şekline yer verilmemiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere tercümenin sonunda eserin tamamlandığı tarihi de veren “Târîh-i Tercüme-i Gülşen-i Râz” başlıklı yirmi beyitlik bir tarih manzumesi yer almaktadır.

Şebüsterî'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Gülşen-i Râz*'ın beyit sayısı yazma nüshalara göre farklılık arz etmektedir. Bu sayı 999 ila 1008 arasında değişiklik göstermektedir (Gündoğdu, 2011, s. 16). Mevcut tercümede ise bu sayı 1003'tür. Mütercim, eserin son bölümünde yer alan manzumede beyit sayısını “Bu gülşendir biñ üç ebyâtı hâvî” mısraında ifade etmektedir. Mütercim tarafından eserin sonuna ilave edilen beyitlerle birlikte tercümenin beyit sayısı artmıştır.

Eser, kaynak metinde olduğu gibi hezec bahrinin *mefâilün mefâilün feûlün* kalıbıyla yazılmıştır. Kimi yerlerde aruz kusurlarına tesadüf edilse de aruzun metne tatbiki konusunda başarılı olmuştur.

Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*'ı Emîr Hüseyinî'nin sormuş olduğu on beş soruya mukabil on beş bölüm hâlinde tertip etmiştir. Mütercim de tercümenin tertibinde büyük oranda Şebüsterî'yi takip etmiştir. Sadece on üç, on dört ve on beşinci suallerin altında yeni başlıklara yer vermiştir. Tercümenin beyit numaralarına göre başlıklandırılması şu şekildedir:

Gülşen-i Râz Tercümesi (1-30): Allah'ın varlığı ve birliği, kâinatın yaratılış süreci, insanın yaratılması ve ona akıl bahşedilmesi, nûr-ı Muhammedî, evliyanın mertebeleri gibi eserin temelini teşkil eden konulara değinilmiştir.⁶

Vücûduñ gördü bir şahş-ı mu' ayyen
Tefekkür eyledi ol dem kimim ben

Bu cüz'den külle kıldı bir sefer ol
Ol külden ' âleme kıldı güzer ol

Cihânı gördü emr-i i' tibârî
Mişâl-i vâhid ol a' dâda şarî (7-9)

Sebeb-i Nazm-ı *Gülşen-i Râz* (31-66): Hicretin 717. yılının Şevval ayında, Emîr Hüseyinî tarafından on beş soruyu ihtiva eden bir mektup Şebüsterî'ye ulaşır. Bu mektubu alan Şebüsterî, manzum olarak sorulara aynı vezinle irticalen cevap verir.

Yedi yüz on yedinci sâl-i hicret

⁶ Tercümenin üslûbu hakkında fikir edinilmesi için her bölümden birkaç örnek beyit verilmiştir.

Meh-i Şevvâl idi meh-i sa' âdet

Orada var idi bir şeyh-i meşhûr
Fünûn u ma' rifetde çeşme-i nûr

Bütün ehl-i Hürâsân sever idi
Aña derler idi 'aşrîñ ferîdi

Bize bir nâme göndermiş o 'ârif
Sezâ denseydi gülzâr-ı ma' ârif

İçinde münderic bir hayli müşkil
Taşavvuf zübdesidir ol mesâ'il (31-36)

Birinci Suâl (67-107): Bu bölümde, tefekkürün (düşüncenin) mahiyeti hakkında sorulan soruya cevap verilmiştir.

Tefekkür eyleyip kıldım taḥayyür
Nedir insândaki sırr-ı tefekkür

Su'âl etdiñ nedir ḥâl-i tefekkür
O ma' nâsında etmişsiñ taḥayyür

Tefekkür Ḥaḫḫa bâtıldan seferdir
Bu cüz'den külle ḫakkıla nazardır

Ḥakîmâne fikre dâ'ir kıldı taşnîf
Bunuñla etdiler ol fikri ta' rif

Olunca rû-nümâ dilde taşavvur
Bidâyet ḥâline derler tefekkür (67-71)

İkinci Suâl (108-283): Yolumuzda şart olan düşünce nedir? Düşünce neden bazen ibadet bazen de günâh hükmüne geçer?

'Aceb fikriñ nedir ol şart-ı râhı
Niçün ecri mücib geh günâhı

Şıfâtında tefekkür şart-ı râhdır
Cenâb-ı zât-ı Bârî bî-günâhdır

O zât-ı Ḥaḫḫı bil endîşe bâtıl
Muḥâl-i maḫz'dır taḫşîl ḥâşıl

Bütün âyât-ı rûşen zât-ı Ḥaḫḫdan
Bilinmez zât-ı pâk âyât-ı Ḥaḫḫdan (108-111)

Üçüncü Suâl (284-307): İnsanın mahiyetinin ne olduğu ve insanın kendinden yine kendisine sefer

etmenin ne demek olduğuna dair sorulan soruya verilen cevabı ihtiva eder.

Neyim ben sen beni benden kııl âgâh
Ne ma' nâdır sefer senden ey şâh

Su'âl etdiñ yine benden baña sen
Baña benden haber ver kim kimim ben

Vücûd-ı muṭlaqdır bil işâret
Denilse ben olur andan ' ibâret

Ḥaḳîḳat ol ta' ayyünden mu' ayyen
Anı izhâr eder her sözdeyim ben

Ederseñ kendi ' aqlıñ pişvâ sen
Gözün görmez nesiñ sen öyle cüz'den (284-288)

Dördüncü Suâl (308-390): Dünya hayatında, yolcunun kim ve nasıl biri olduğu; “kâmil insan (merd-i kâmil)”ın nasıl tarif edilebileceğine dair sorulan sorulara, bu bölümde cevap verilmiştir.

Misâfir kim o reh-rev nerde ḥâşıl
Kim oldu dehr içinde merd-i kâmil

Misâfir kim dediñ ey merd-i ' ârif
Cihânda aşlına kim oldu vâkıf

Bu imkândan vücûda seyr-i keşfi
Olur seyr-i sülûku sırr-ı keşfi

Geçer kimse misâfir bu cihândan
Çalır âteş gibi şâfi dumandan (308-311)

Beşinci Suâl (391-410): Bu bölüm, vahdet (birlik) sırrına kimlerin vâkıf olabileceği ve “ârif” insanın özellikleri hakkında sorulan soruya verilen cevabı içerir.

O vahdet sırrına kim vâkıf oldu
O zât-ı Bârî'ye kim ' ârif oldu

Dil-i ' ârif olur vâkıf vücûda
Vücûd-ı muṭlaḳı almış şuhûda

Vücûd-ı Ḥaḳksız Ḥaḳ anlaşılmaz
Bu varlıkla nasıl keşf olsun ol râz

Bütün ol varlığındır ḥâr u ḥâşâk
Olursuñ anları atdıḳda sen pâk

Çıkar ağyârı beyt-i dilden ey cân
Müheyyâ lâzım olsun cây-ı cânân (391-395)

Altıncı Suâl (411-432): Allah, hem bilen (ârif) hem de bilinen (marûf) ise insanın bir avuç topraktan yaratılmasının hikmeti, bu başlık altında ele alınmıştır.

Dediñ ma' rûf u ' ârif zât-ı pâke
Ne sevdâdır verildi müşt-i hâke

Ĥudâya şükr ile sen hayr-ı nâs ol
O Ĥaqqı nûr-ı Ĥaqqıla şinâs ol

' Aceb mi eylese bir zerre ümmîd
Hevâ-yı mâh-tâb u nûr-ı Ĥurşîd

Nedir yâda getirse hâl-i fiĤrat
Olur ma' lûm o demde aşl-ı fikret (411-414)

Yedinci Suâl (433-464): Hallac-ı Mansûr'un "ene'l-Hak" demesinin bir gayesi var mıdır? Yoksa Mansûr'un bu sözü bir saçmalıktan mı ibarettir? Bu bölümde, Hallac-ı Mansûr'un tasavvur literatüründe yer edinmiş bahsi geçen sözü hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Ne nokta merci' -i nuĤk-ı "ene'l-Hak"
Dile mekşûf ola bu remz-i muğlak

Bütün zerrât-ı ' âlem mişl-i Maşûr
Dilerse mest ola isterse maĤmûr

Bu tesbîĤ ü bu tehlîl mülâzım
Bu ma' nâ her lisânda vird-i dâ'im

' Ayân olsun saña bu sırr-ı pinhân
Dedi el-ĤaĤ "ve in min şey'i" Ĥur'ân

Ederseñ penbe-i dü-keveni târâc
Olursuñ sen dağı mânend-i Ĥallâc (433-438)

Sekizinci Suâl (465-509): Yaratılmış olan hakikat yolcusuna neden "vâsıl" derler? Onun bu yolda ilerlemesi (seyr ü sülûk) nasıl olur? Sorularına bu bölümde cevap verilmiştir.

Diyor ' âlem neden maĤlûka vâsıl
Sülûk u seyri oldu çünki Ĥâşıl

Vişâl-i ĤaĤ bu ' âlemden cüdâdır
Vücûduñ terk eden bil âşinâdır

Olunca mümkinîñ imkânı meĤkûd
O vâcibden Ĥalır mı başka mevcûd

Vücûdu ' âlemiñ beñzer Ĥayâle
BeĤâ vaĤtinde de ' ayn-ı zevâle (465-468)

Dokuzuncu Suâl (510-558): “Visâl”in yani mümkünün vâcib olana ulaşması ne anlama gelmektedir? Kurb (yakınlık) ve bu’d (uzaklık) ne demektir?

Ezelde mazhar-ı esrâr-ı Hâksîñ
Yakınlıktan saña sen bil uzağsîñ

Vücûduñ mazharı çünki ‘ademdir
O yer bil kurb u bu’ d u bîş ü kemdir

Eger senden saña nûr olsa ey cân
O yerde varlığın olmaz nümâyân (510-512)

Onuncu Suâl (559-629): sahili söz (nutk) olan deniz nasıl bir denizdir? O denizin derinliklerinden inciler nasıl çıkarılır?

Ne deryâdır ki ‘ilmi sâhil oldu
O ka’ rından ne gevher hâşıl oldu

Be-her mevcinde var biñ dürr-i şehvâr
Çıkarır sem’ e naql ü naşş u aḥbâr

Bir anda çıkmada mevc-i hezârân
Faḫaḫ olmaz yine bir ḫatre noḫşân

Me’ânîdir eden bunda tenezzül
Anıñçün lâzım olmuşdur temeşşül (559-562)

On Birinci Suâl (630-699): “Küll”den daha büyük olan “cüz” nedir? İnsan o “cüz”e nasıl ulaşabilir?

Ne cüz’dür ki o küllden oldu zâ’id
Naşıl âdem olur o cüz’e vârid

Vücûdu küllden o cüz’ün füzûndur
Ki küll mevcûddur cüz’ bâz-gûndur

O mevcûda bu keşret oldu bîrûn
Derûnu vaḫdet oldu bî-çerâ çün

Bu küll zâhîrde gerçi oldu bisyâr
O cüz’ dendir faḫaḫ bir cüz’i manzar (630-633)

On İkinci Suâl (700-712): Ezeli olanla (kadîm) sonradan olanın (muḫdes) birbirinden ayrılıp birinin âlem diğeri için Hak olması ne demektir?

Ḫadîm ü muḫdeş olduḫda cüdâ hem
Bu ‘âlem yoḫ iken nerde o ‘âlem

Ḫadîm ü muḫdeşi şanma cüdâdır
Ḫadîmiñ bil vücûdu dâ’imâdır

Muĥâl olsun ' adem mevcûd kâ'im
Vücûd-ı rûyî hestî oldu dâ'im (700-702)

On Üçüncü Suâl (713-739): Çeşm (göz), leb (dudak), zülf (saç), hatt (ayva tüyleri) gibi kelimelerle asıl kastedilen nedir?

Çeşm ü Leble İşâret (740-758):

Gözünden istiyor bîmâr-ı mestî
Lebinden zâhir oldu ' ayn-ı hestî

Gözündendir gönüller mest ü maĥmûr
Lebindendir o cânlar cümle mestûr

Gözü ' uşşâkı gerçi oldu kâtil
Lebi her laĥzada biñ luţfu şâmil (740-742)

Zülf ü Kaddle İşâret (759-775):

Ĥadış-i zülf-i cânân pek uzundur
Bu ' aĥla karşı âşâr-ı cünündür

Nedir şorma ĥadış-i zülf-i pür-çîn
Açılsın mı o zencîr-i mecânîn

Sözü pek doğru ĥadiñdir dedim ben
Degil zülf-i siyâhı ' aĥla rûşen

Odur ancak bu doğru ĥadde gâlib
Ki pîç ü tâb andan râh-ı tâlîb (759-762)

Hatt u Ruhla İşâret (776-786):

Ruĥ ancak mażhar-ı luţf-ı Ĥudâdır
Medâr-ı ĥattla cenâb-ı Kibriyâdır

O ĥattdır sebzezâr-ı ' âlem-i cân
Anıñçün nâmı oldu âb-ı ĥayvân

O zülfüñ zulmetiyle rûzı şeb kıl
O ĥatttan çeşme-i ĥayvân taleb kıl (776-778)

Hâl ile İşâret (787-800):

O vaĥdetde bulunmaz hiç keşret
İki nokta degildir aşl-ı vaĥdet

' Aceb ĥâl mi ' aks-i ĥalb-i nâlân

Veyâhûd dil mi ‘ aks-i hâl-i cânân

Gönül ol ‘ aks-i hâlden mi peydâ
Veyâhûd ‘ aks-i dil anda hüveydâ (788-790)

On Dördüncü Suâl (801-834): Şarâb, şem (mum), güzel (cânân) ne anlama gelir?

Şarâb u şem ‘ ü cânândan ne ma ‘ nâ
Çıkar bildir harâbâtı ne da ‘ vâ

Şarâb u şem ‘ ü cânân ‘ ayn-ı ma ‘ nâ
Ki her bir şûreti nûr-ı tecellâ

Şarâb u şem ‘ dir bil zevk-i ‘ irfân
Degildir rûy-ı cânân dilde pinhân

Şarâb oldu zücâce şem ‘ mişbâh
Olur cânân fûrûğ-ı nûr-ı ervâh (801-804)

Harâbât ile İşâret (835-860):

Harâbâtî geçendir benliğinden
Gerek küfr ü gerek îmân u dînden

Harâbât ol cihân-ı bî-mişâli
Maqâm-ı ‘ âşîkân-ı lâ’ubâlî

Harâbât ‘ âşiyân-ı murğ-ı cânır
Harâbât âsitân-ı lâ-mekândır (835-837)

On Beşinci Suâl (861-879): Put (büt), zünnâr ve tersâ (Hristiyan) bunlar küfür alametidir. Öyle değilse de bunlarla ne kastedilmektedir?

Büt ü zünnâr u tersâ ehl-i dilden
Nedir bu küfr mü bilmem o dilden

Bütü bil mazhar-ı ‘ aşkıla vahdet
O zünnâr bağlamağdır ‘ aqd-i hıdmet (861-862)

Zünnâr ile İşâret (880-924):

Göründü dîdeme baq aşl-ı her-kâr
Nişân-ı hıdmet oldu ‘ aqd-i zünnâr

Degil aşhâb-ı kıble hiç mu ‘ avvel
Bu eşyâda nümâyân vaz ‘ -ı evvel

Miyân-beste olup şarf eyle cehdi
Unutma zümre-i “evfû bi- ‘ ahdi” (880-882)

Tersâ ile İşârât (925-967):

O tersâdan ğarâz tecdîd-i 'âlem
Hâlâş-ı rıbka-i taqlîb-i 'âlem

Cenâb-ı kuds-i vahdet deyr-i cândır
O Sîmurğ-ı beķâya âşiyândır

Baķ Allâhdan beşerde nûr-ı cân var
Cihân-ı kudsden sende nişân var (925-927)

Put u Tersâ-Beççe ile İşâret (968-1003):

Büt ü tersâ-beçe bir nûr-ı zâhir
Ki ol nûra olur bütler müzâhir

Anî vardır bu dillerde vişâķı
Gehî eyle muğannî gâhi sâķî

Zihî sâķî ki andan bir piyâle
İçen 'âşîķ o vech-i lâ-yezâle (968-970)

Hâtimetü'l-Kitâb (1003-1012):

O gülşenden edince şemme ibrâz
Dedim ki nâmı olsun *Gülşen-i Râz*

Açıldı râz-ı dilden anda güller
Nazîrin görmemişdir çeşm-i diller (1003-1004)

Târîh-i Tercüme-i Gülşen-i Râz (1013-1032): Tercümenin sonunda yer alan bu manzumeye önceki bölümlerde yer verilmiştir.

Sonuç

Tasavvuf kültürünün insanlara öğretilmesi ve mevcut birikimin yeni nesillere aktarılması maksadı ile kaleme alınan tasavvufi eserler, İslâm tarihi boyunca Müslüman toplumlar ve kültürler tarafından oldukça rağbet görmüştür. Mevlânâ Celâleddîn Rumî, Feridüddîn Attâr, İbni Arabî gibi isimler, tasavvuf öğretisinin İslâm toplumlarında yaygınlaşmasında başat rol üstlenmişlerdir ve anılan bu isimler, kaleme aldıkları eserlerden daha büyük bir üne kavuşmuşlardır. Öyle eserler de vardır ki yazarlarından daha fazla şöhret bulmuşlardır. Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı da bu tür eserlerdendir. "Varlık, marifet, tefekkür, insanın hakikati, tasavvufi semboller ve mecazlar" gibi tasavvufun temel konu ve kavramlarının ele alındığı eser, zamanla tasavvuf klasikleri arasında anılmaya başlamıştır.

Kaleme alındığı dönemden itibaren İslâm toplumlarında büyük bir ilgiye mazhar olan bu eserin şöhreti, zamanla farklı coğrafyalara yayılmıştır. Almanca, İngilizce, Fransızca, Urduca, Arapça gibi dillere tercüme edilmiş ve eser üzerine kırktan fazla şerh yazılmıştır. Muhtelif dillere tercüme edilen *Gülşen-i Râz*'ın Türkçe manzum ve mensur tercümeleri de bulunmaktadır. Türkçe tercümelerden bir tanesi de

Muallim Feyzî'ye atfedilen manzum *Gülşen-i Râz Tercümesi*'dir. 20. yüzyılın başlarında kaleme alınan bu tercümenin bilinen yegâne nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE Yz 000224'te yer almaktadır. Rika hatla yazılan 34 yaprak hacmindeki bu eserin bazı akademik çalışmalarda Muallim Feyzî'ye ait olduğu ifade edilmektedir. Eser üzerine yaptığımız inceleme neticesinde, tercümenin Muallim Feyzî'ye ait olduğuna dair kesin bir kanaate varamadık. Tercümenin hiçbir yerinde, mütercim hakkında bilgi verilmemiştir. Eserin yer aldığı kütüphanenin katalog kaydında "Ahmed b. Esad Molla (1258-1328) Feyzî Efendi" ifadesi yer almaktadır. Yalnızca bu kayıttan hareketle eseri Muallim Feyzî'ye ait olarak göstermenin isabetli bir karar olmayacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda, bahse konu olan eser, Muallim Feyzî'ye ait olabileceği gibi o dönemde yaşamış başka bir isim tarafından da kaleme alınmış olabilir.

Kaynakça

- Akkuş, M. *Elvân-ı Şirâzî, Gülşen-i Râz Tercümesi (İnceleme, Metin, İndeks, Tıpkıbasım)*. Niğde: Niğe Üniversitesi Yayınları.
- Arefoğlu, G. (2005). *Hulvî'nin Gülşen-i Râz Lahicî Şerhi Tercümesi ve Değerlendirmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, SBE.
- Arslan, M. ve Erdoğan, M. (2009). *Kerbela Mersiyeleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2002). *Aşık Estetiği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ayvazoğlu, B. (2020). *Fikret "Kendi Cevvim, Kendi Eflâkimde Kendi Tâirim"*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Baharlı, M. (2018). *Tür Kempürlü Muallim Feyzî Efendi*. https://sozumuz1.blogspot.com/2018/blog-post_32.html [E.T. 13.03.2024]
- Birsel, S. (2019). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Cengiz, M. (2012). Manzum Bir Tasavvuf Klasiki Olarak Gülşen-i Râz. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 30, s. 61-86.
- Cengiz, M. (2016). *Şebüsterî ve Gülşen-i Râz*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Çelik, A. (2005). *Tanzimat'tan Günümüze Farsça Öğretimi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE.
- Çetinkaya, G. (2021). Muallim Feyzî; Hayatı, Eserleri ve Farsça Öğretimindeki Yeri ve Önemi. *Nüsha* 21/52, s. 233-246.
- Çiftçi, C. (2012). *Mâtem-nâme ve Vâveylâ*. İstanbul: Kevser Yayınları.
- Ermiş, F. (2021). *Gülşen-i Râz-Tercüme ve Şerh*. İstanbul: Ketebe Yay.
- Ertaylan, İ. H. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*. Ankara: TTK Basımevi.
- Gölpınarlı, A. (2011). *Mahmûd-ı Şebüsterî Gülşen-i Râz (Tercüme ve Şerhi)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gövsa, İ. A. (1945). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyat.
- Gündoğdu, C. (2006). *Şerh-i Gülşen-i Râz*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Gündoğdu, C. (2011). *Gülşen-i Râz (Tercüme ve Şerh: Ahmed Avni Konuk)*. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Gündoğdu, C. (2016). *Rûşen-i Dil-nüvâz- Bir Gülşen-i Râz Şerhi*. İstanbul: Sufi Kitao Yayınları.
- İnal, İ.M.K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri C.I. (Haz. Müjgan Cunbur)*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Karabey, T. (2007). *Şebüsterî, Gülşen-i Râz (çev. Ahmed Avni Konuk)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2010). *Şebüsterî*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 38, s. 400-401). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kırlangıç., H. (2007). *Ömer Hayyâm*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 34, s. 68-70). İstanbul: TDV Yayınları.
- Muallim Feyzî (1289). *Mâtem-nâme*. İstanbul: Camlı Han Matbaası.
- Muallim Feyzî (1303a). *Hayyâm*. Maviyan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Muallim Feyzî (1303b). *Sûz u Güdâz*. İstanbul: İdâre-i Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Muallim Feyzî. *Gülşen-i Râz Tercümesi*. İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi, OE Yz 000224.
- Musalı, V. (2021). *Son Dönem Osmanlı İstanbul'unda Azerbaycanlı Bir Aydın: Muallim Feyzî Efendi*. Fatih Köksal'a Armağan. İstanbul: DBY Yayınları.
- Mustafaoğlu, Y. (1999). *Gülşen-i Râz*. İstanbul: Kitsan Yayınları.

- Nesterova, S. (2011). *Mesnevî'de Örtülü Anlamlar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nurazer, İsa. (2006). *Gülşen-i Râz: Gizler Bahçesi*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Okumuş, S. (2012). *Câm-ı Dil-nüvâz Gülşen-i Râz Şerhi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şafak, Y. (2011). Tasavvufî Şiirde Mecâzî Anlatım. <https://www.semazen.net/tasavvufi-siirde-mecazi-anlatim/> [E.T. 16.04.2024]
- Temelli, M. (2003). Mahmûd-ı Şebüsterî'nin Hayatı, Görüşü, Üç Risalesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Yazıcı, T. (2001). *Şebisterî*. İslam Ansiklopedisi, (C. 11, s. 373-374). Eskişehir: MEB Yayınevi.
- Yalsızuçanlar, S. (1999). *Şebüsterî, Gülşen-i Râz*. İstanbul. Timaş Yayınları.
- Yekbâş, H. (2014). *Feyzî, Ahmed Feyzî, Tebrizli*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/feyzi-ahmed-feyzi-tebrizli> [E.T. 21.03.2024]
- Yerdemir, Ş. (2023a). Muallim Feyzî'nin Aktarımıyla Sa'dî-i Şîrâzî ve Hümâm-ı Tebrîzî Arasında Geçen Mülâtafe. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7/1, s. 676-692.
- Yerdemir, F. (2023b). Muallim Feyzî'nin Hayyâm'ın İki Rubaisini Tercümesi. *Turkish Studies-Language and Literature*, Ö1, s. 709-719.